

ANDRZEJ SZCZYPKA

PROGRAMY
MŁODZIEŻOWYCH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH
NA GÓRNYM ŚLĄSKU I W ZAGŁĘBIU DĄBROWSKIM
W LATACH 1945-1956
(WYBRANE ZAGADNIENIA)

Na niecały rok przed zakończeniem II wojny światowej w wyzwolonej spod okupacji niemieckiej części Polski władzę objęli komuniści z Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, który później przekształcił się w Rząd Tymczasowy. Na jego czele stanął Edward Osóbka-Morawski. PKWN powstał z inspiracji i woli przywódcy Związku Radzieckiego – Józefa Stalina. Stopniowo komuniści objęli władzę nie tylko w Polsce, ale w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Ustrój państwa był totalitarny i od początku wzorowany na modelu sowieckim. W polityce wewnętrznej jego wyznacznikami były: rządy monopartyjne (Polska Partia Robotnicza, a od połowy grudnia 1948 r. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza), brak swobód obywatelskich, terror wobec przeciwników władzy, unifikacja gospodarki na wzór sowiecki, kolektywizacja rolnictwa, ograniczenie roli Kościoła i próby podporządkowania go państwu, realizm socjalistyczny w kulturze i sztuce¹.

Władzy komunistów nie aprobowała część patriotycznie nastawionej młodzieży, zaczęła się więc przeciwstawiać procesowi indoktrynacji². Młodzież

Dr ANDRZEJ SZCZYPKA – e-mail: szczypka21@wp.pl

¹ H. Ś w i d a - Z i e m b a, *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010, s. 35-58; G. G ó r s k i, *Wokół genezy PRL*, Lublin 2004, s. 14-22; *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, red. K. Chojnicka, W. Kozub-Ciembroniewicz, Kraków 2000, s. 334-345.

² O przyczynach powstawania młodzieżowych organizacji niepodległościowych i ich działalności powstała dość duża literatura zob.: E. R z e c z k o w s k a, *Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944-1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1, s. 119-159;

podjęła z ustrojem komunistycznym walkę, której jednym z przejawów była działalność propagandowa. Młode pokolenie starało się w swoich pismach i ulotkach pokazać prawdę o rzeczywistości czasu stalinizmu np.: opisywano trudną sytuację robotników, walkę z Kościołem katolickim, czy też brak swobód obywatelskich.

KONCEPCJE MŁODZIEŻOWYCH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH WOBEC ROZWOJU SYTUACJI POLITYCZNEJ PO ZAKOŃCZENIU II WOJNY ŚWIATOWEJ

Państwo polskie po zakończeniu wojny znalazło się w trudnej sytuacji politycznej. Było zależne od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w polityce zagranicznej i wewnętrznej. Boleśnie odczuwano terror NKWD, rabunki i gwałty żołnierzy Armii Czerwonej, deportacje do ZSRR, słabość i uległość władzy komunistycznej. Polacy w większości byli przekonani, że nie nastąpiło wyzwolenie kraju spod okupacji, ale zamiana jednego okupanta na drugiego. Niektóre kręgi społeczeństwa nadzieję wiązały ze zmianą tego niekorzystnego stanu rzeczy. Starano się przewidywać i prognozować możliwe warianty rozwoju sytuacji międzynarodowej, co było zadaniem trudnym, gdyż brak było wiarygodnych informacji.

Od 1945 r. do 1953 r., czyli do śmierci dyktatora ZSRR J. Stalina, międzynarodowy układ sił był nieustabilizowany i między zwycięzcami koalicji antyhitlerowskiej, tzn. Wielką Brytanią, Stanami Zjednoczonymi z jednej

G. B a z i u r, *Wierni Polsce Niepodległej. Antykomunistyczna konspiracja młodzieżowa w województwie krakowskim w latach 1945-1956*, Kraków 2010; A. S z c z y p k a, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945-1956*, Toruń 2010; *UB a młodzieżowe organizacje antykomunistyczne w latach 1945-1954 na Górnym Śląsku i Podbeskidziu. Metody operacyjne aparatu bezpieczeństwa w świetle dokumentów*, wybór i oprac. A. Badura, L. Malczak, G. Musiał, D. Salbert, Katowice 2010; „*Jesteście naszą wielką szansą*”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009; *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944-1956 w świetle dokumentów*, wybór, wstęp i oprac. B. Wójcik, Rzeszów 2009; J. W. W o ł o s z y n, *Chronić i kontrolować. UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944-1956)*, Warszawa 2007; M. G o l o n, *Młodzieżowe organizacje konspiracyjne w wybranych ośrodkach Pomorza Nadwiślańskiego w okresie stalinowskim*, w: *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945-2001)*, red. R. Sudziński, Toruń 2005, s. 37-59; *Druga konspiracja niepodległościowa. Tajne organizacje młodzieży szkolnej Lublina i Lubelszczyzny w latach 1945-1956*, oprac. J. Ziółtek, Lublin 2001.

strony, a ZSRR z drugiej, toczyła się gra o oblicze powojennego świata, którą nazwano „zimną wojną”. Był to stan rywalizacji między państwami bloku sowieckiego a krajami zachodnimi, które różniły się między sobą odmiennymi systemami społeczno-politycznymi. Konfrontacja mocarstw trwała na wielu płaszczyznach, tzn. politycznej, gospodarczej i kulturalnej, a jej zasięg był globalny. Jednak do otwartego konfliktu między mocarstwami z użyciem broni atomowej nigdy nie doszło, chociaż istniały „zarzewia wojny” np.: blokada Berlina, wojna w Korei³.

O sprzecznościach między dawnymi sojusznikami koalicji antyhitlerowskiej wiedziały władze „Młodzieży Wszechpolskiej”. W jednym z dokumentów opracowanych w maju 1945 r. wskazywano i uznano za pewny fakt, który miał nastąpić w najbliższej przyszłości. Miała to być wojna między Wielką Brytanią i sprzymierzonymi z nią Stanami Zjednoczonymi z jednej strony a ZSRR z drugiej. Jednocześnie przestrzegano młodzież przed podejmowaniem akcji zbrojnych, gdyż – jak twierdzono „Naród Polski, zniszczony wojną z Niemcami na razie nie jest w stanie o własnych siłach pokonać zbrojnie Rosji”⁴. Kierownictwo wykazało się realizmem, gdyż przestrzegano przed podejmowaniem działań zbrojnych, które nie miały szansy powodzenia, natomiast przyczyniłyby się do represji i pacyfikacji ze strony Armii Czerwonej. Wśród działaczy narodowych w tym czasie panował optymizm i nadzieja na pokonanie ZSRR przez państwa zachodnie, a zadaniem Polaków miało być spokojne czekanie na rozwój wypadków międzynarodowych.

Wraz z upływem czasu działacze narodowi, podobnie jak ogół polskiego społeczeństwa, nadal wierzyli w możliwy wybuch III wojny światowej i tym samym pokonanie ZSRR przez Anglosasów, co miało przynieść narodowi polskiemu upragnioną wolność. Podczas jednego ze spotkań konspiracyjnych, które odbyło się w końcu listopada, lub na początku grudnia 1946 r., kierownik Wydziału Młodzieżowego Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowego – Władysław Furka, ps. „Górski”, wygłosił do członków „MW” w Gliwicach referat, w którym wskazywał na dzielące mocarstwa kwestie polityczne. Jedną z przesłanek zbliżającego się konfliktu zbrojnego, według aktywisty narodowego, było utrzymywanie sił wojskowych, które nie zostały rzekomo zdemo-

³ J. L. G a d d i s, *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*, Kraków 2009, s. 22-83; Z. W o Ź n i c z k a, *III wojna oczekiwanie na prawdziwe wyzwolenie*, w: *Zakończenie wojny na Górnym Śląsku*, red. Z. Woźniczka, Katowice 2006, s. 154.

⁴ L. K u l i Ń s k a, *Związek Akademicki „Młodzież Wszechpolska” i „Młodzież Wielkiej Polski” w latach 1922-47 (struktury, funkcjonowanie i główni działacze)*, Kraków 2000, s. 109.

bilizowane po zakończeniu działań wojennych w Europie. Kolejnym powodem konfliktów był Iran, w którym stacjonowały wojska radzieckie⁵.

Gdy upragniony przez działaczy podziemia konflikt międzynarodowy nie następował, w przekazach ustnych za pomocą plotek i pogłosek pojawiały się różne daty wybuchu III wojny światowej np.: wiosna 1949 r., 1 października 1949 r., 8 maja 1950 r. itp. Niekiedy miały charakter psychozy wojennej. Do takiej sytuacji doszło w połowie 1950 r., gdy wybuchła wojna w Korei⁶. Echa rozpowszechnianych w społeczeństwie plotek i pogłosek można odnaleźć w programach młodzieżowych organizacji niepodległościowych. Młodzi ludzie wymieniali w ulotkach miejsca konfliktów, którymi były Korea i Wietnam. Konflikt międzynarodowy między państwami demokratycznymi a komunistycznymi był jednocześnie dla młodego pokolenia symbolem nadziei, że po jego zakończeniu i przegranej ZSRR ludzie będą wolni⁷.

Formułowane w programach organizacji niepodległościowych nadzieje na wyzwolenie Polski spod komunizmu dzięki wybuchowi konfliktu zbrojnego okazały się płonne. Żadna ze stron nie chciała wojny, gdyż społeczeństwa państw zachodnich oraz przywódca ZSRR wobec tragedii II wojny światowej nie dążyły do niej, a wręcz były jej przeciwnie. Wiara działaczy podziemia w III wojnę światową była tylko i wyłącznie nierealnym marzeniem, które jednak dawało społeczeństwu nadzieję na zmianę znieprawidzonego systemu polityczno-społecznego.

STOSUNEK MŁODZIEŻOWYCH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH WOBEC WYBORÓW DO SEJMU USTAWODAWCZEGO Z 19 STYCZNIA 1947 R. I 26 PAŹDZIERNIKA 1952 R.

Kwestia wyborów do sejmu była jednym z tematów rozmów Wielkiej Trójki (J. Stalin, W. Churchill, F. D. Roosevelt) na konferencji w Jałcie w początkach lutego 1945 r. Uzgodniono wówczas, iż nowy rząd polski, który powstanie, „będzie miał obowiązek przeprowadzenia możliwie najprędzej wolnych i nieskrępowanych wyborów opartych na głosowaniu po-

⁵ Archiwum Państwowe Katowice Wojskowy Sąd Rejonowy (dalej: APK WSR), sygn. 2285 [Sr 1055/47], t. I, Protokół przesłuchania podejrzanego E. Cwykla z 4 lutego 1947 r., k. 42.

⁶ D. J a r o s z, M. P a s z t o r, *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949-1956*, Warszawa 1995, s. 51-53.

⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach (dalej: AIPN Ka), sygn. 1/281 [Sr 80/54], t. II, Rozkaz nr 9, k. 26.

wszechnym i tajnym. W wyborach tych będą miały prawo brać udział i wystawiać kandydatów wszystkie partie demokratyczne i antyrasistowskie”⁸.

Rządzący Polską komuniści, gdy pojawiła się zorganizowana opozycja polityczna, którą było Polskie Stronnictwo Ludowe, kierowane przez wicepremiera Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej – Stanisława Mikołajczyka, postanowili zorganizować referendum. Ponadto na ich decyzję wpłynęła postawa PSL, które odmówiło udziału we wspólnym bloku wyborczym, gdzie gwarantowano im 20% głosów w przyszłym parlamencie. Tyle samo mieli otrzymać komuniści, socjaliści i Stronnictwo Ludowe, natomiast po 10% Stronnictwo Pracy i Stronnictwo Demokratyczne⁹.

Wobec takiej postawy PSL komuniści zdecydowali o przeprowadzeniu w Polsce referendum, w którym społeczeństwo miało odpowiedzieć na trzy pytania. Pierwsze dotyczyło likwidacji senatu, drugie reform gospodarczych, a trzecie granicy zachodniej państwa. Partie bloku wyborczego zachęcały społeczeństwo do głosowania na wszystkie pytania twierdząco. Przedstawiciele PSL wzywali swoich zwolenników do odpowiedzi przeczącej na pierwsze pytanie, ale na dwa kolejne należało zagłosować twierdząco. Było to spowodowane głównie chęcią zbadania wpływów stronnictwa w społeczeństwie¹⁰.

Datę referendum wyznaczono na 30 czerwca 1946 r. Komuniści i popierające ich partie polityczne przeprowadziły szeroką akcję propagandową. Pomimo tego zabiegu władze nie były pewne wyników i sfalszowały prawdziwe dane¹¹.

Referendum było potrzebne rządzącym, aby przygotować aparat administracyjny: władze bezpieczeństwa do „wygrania wyborów” do Sejmu Ustawodawczego. Jednocześnie zależało im na poznaniu nastrojów społeczeństwa i ustaleniu siły i liczebności opozycji. Ponadto dążono do zastraszenia społeczeństwa i pełnego podporządkowania Polskiej Partii Socjalistycznej. Wobec PSL w końcu sierpnia 1946 r. wysunięto propozycję wejścia do bloku wyborczego pod warunkiem podziału mandatów jeszcze przed wyborami: po 25% miałyby otrzymać PPR i PSL, 22% PPS, 12% SL, po 8% SP i SD. Ludowcy zażądali 40% i odrębnych list wyborczych. Komuniści odrzucili to żądanie

⁸ K. Kersten, *Jalta w polskiej perspektywie*, Warszawa 1989, s. 96.

⁹ C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, s. 19.

¹⁰ Tamże, s. 85-86.

¹¹ Zbliżone do rzeczywistych wyniki referendum w województwie śląskim opracował historyk Andrzej Paczkowski, zob.: *Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993, s. 105.

i rozpoczęli walkę z PSL wykorzystując do tego zadania aparat bezpieczeństwa¹².

Kwestia wyborów do Sejmu Ustawodawczego była poruszana na zebraniach organizacyjnych „środowiska MW” w Gliwicach. W trakcie jednego z takich spotkań w listopadzie 1946 r. Tadeusz Radwan, ps. „Tomaszewski”, wygłosił referat *Geografia polityczna Polski*. Według niego istniała zbieżność dążeń i programów między nieuznanym przez władze Stronnictwem Narodowym a PSL. W nadchodzących wyborach zalecał przyjęcie następującej taktyki: poparcie PSL, lub oddawanie nieważnych głosów¹³.

Oprócz taktyki w sprawie wyborów młodzież podejmowała działania propagandowe, które miały zachęcić społeczeństwo do oddawania głosów na listę PSL. Jedno z takich ugrupowań działało zaledwie kilka miesięcy przed wyborami, od końca 1946 r. i nazwane zostało „Napoleończycy”. Jego pomysłodawcą był Tadeusz Gojawiczyński. Było ono aktywne w Gliwicach. Czterech młodych chłopców w okresie kampanii propagandowej z własnej inicjatywy drukowało kartki wyborcze z liczbą „4”, bowiem taki numer miała lista wyborcza PSL w okręgu Gliwice. Jednocześnie podjęli oni trud rozpowszechniania ich w różnych miejscach, np.: na klatkach schodowych, czy też wrzucali je do skrzynek pocztowych. Ponadto opracowali ulotkę zatytułowaną *Polacy*, w której przestrzegali przed sfałszowaniem wyborów, gdyż ich zdaniem wyniki referendum były spreparowane¹⁴.

Według oficjalnych danych w województwie śląskim wygrał Blok Demokratyczny uzyskując 95,2% głosów, natomiast PSL otrzymało 2,6%¹⁵. Członkowie młodzieżowych organizacji niepodległościowych, podobnie jak ogół społeczeństwa mieli rację, gdy twierdzili że wybory zostały sfałszowane.

Zadaniem Sejmu Ustawodawczego było uchwalenie konstytucji, które nastąpiło 22 lipca 1952 r. Rozpisano nowe wybory, które odbyły się 26 października 1952 r. Kandydatów na posłów do komitetów Frontu Narodowego mogły zgłaszać tylko masowe organizacje, np. PZPR. Przed wyborami doko-

¹² C. O s ę k o w s k i, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000, s. 30-31, 60.

¹³ APK WSR, sygn. 2285 [Sr 1055/47], t. I, Protokół przesłuchania podejrzanego E. Cwykla z 4 lutego 1947 r., k. 41.

¹⁴ APK WSR, sygn. 3555 [Sr 318/49], t. I, Ulotka „Polacy”, b. pag; B. R z e ź n i c z e k, *Działalność wybranych nielegalnych młodzieżowych organizacji niepodległościowych w województwie katowickim w latach 1946-1956*, Lublin 1995, s. 50-51 (mps pracy magisterskiej w posiadaniu autora).

¹⁵ *Dzieje Ruchu Robotniczego na Górnym Śląsku*, red. F. Hawranek, Opole 1982, s. 423.

nano podziału mandatów. Władze postanowiły, że na listach kandydatów na posłów zamieszczono jedynie tyle nazwisk, ile było mandatów do zdobycia w poszczególnych okręgach. Kandydaci ci jeszcze przed oficjalnym ogłoszeniem wyniku wyborów wiedzieli, że uzyskali mandat. W ten sposób wybory przekształciły się w plebiscyt, tym bardziej, że w kampanii wyborczej namawiano społeczeństwo do głosowania bez skreśleń. Dodatkowo aparat bezpieczeństwa podjął działania w kierunku zastraszenia wyborców¹⁶.

Młodzież, domyślając się prawdy o sfałszowaniu wyniku wyborów w czasie akcji propagandowej przez władze, rozpowszechniała ulotki, w których pisała wprost o „kpinie” komunistów z aktu głosowania. Jedną z takich ulotek rozpowszechniali w Pabianicach członkowie „Tajnej Organizacji Młodzieżowej”, którą kierował Bogdan Chlebowski: „[...] Komunistyczne hece wyborcze to nowy akt szyderstwa wobec narodu polskiego [...]”¹⁷.

Komuniści fałszowali wybory, aby zdobyć nieograniczoną władzę w Polsce. Opozycja polityczna była za słaba, by ich powstrzymać, a ugrupowania młodzieżowe mogły tylko wskazać, na kogo należało głosować, lub wspomagać aparat propagandowy PSL. W wypadku wyborów z 1952 r. był to już tylko plebiscyt, a nie głosowanie. Wyborcy w obawie przed represjami nie mogli nawet odmówić udziału w wyborach. Ulotki opracowane przez młodzież wyrażały tylko to, o czym mówiono w plotkach i pogłoskach.

STOSUNEK MŁODZIEŻOWYCH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH DO ZSRR

Po zainstalowaniu w wyzwolonej części Polski w drugiej połowie 1944 r. PKWN, który był uzależniony od ZSRR, pojawiło się kilka problemów. Jednym z nich było rozmieszczenie żołnierzy Armii Czerwonej na terytorium państwa polskiego tak, aby ludność nie uznała ich za okupanta wojennego. PKWN jako zależna instytucja od ZSRR nie mógł występować wobec swojego protektora z żądaniem równoprawnych stosunków. Przykładem tej zależności była umowa z 26 lipca 1944 r., która określała, że w strefie działań wojennych na terytorium Polski władzę najwyższą w czasie prowadzenia

¹⁶ M. K a l l a s, A. L i t y ń s k i, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2003, s. 142-143.

¹⁷ A. O s s o w s k i, „Stalinie, tyś mordował Polaków w Katyniu!”. *Retoryka antykomunistyczna konspiracji młodzieżowej na przykładzie ulotek odnalezionych w aktach Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi*, „Biuletyn IPN” 2010, nr 5-6, s. 115.

operacji wojskowych sprawował naczelny wódz radziecki – Józef Stalin. Ponadto w ręku Rosjan pozostawiono sądownictwo nad obywatelami polskimi, którzy popełnili przestępstwo w „strefie operacji wojennych”. Nie została ona zdefiniowana, ale w praktyce przyjmowano, że wynosi 100 km od linii frontu¹⁸.

Ważnym etapem dalszego uzależnienia państwa polskiego od ZSRR był zwrot październikowy, gdy PKWN i PPR dokonali zmian w polityce wewnętrznej. Od października 1944 r. zaczęto energicznie przeprowadzać reformę rolną oraz brutalnie zwalczać, z jeszcze większą gorliwością, struktury Polski podziemnej. Istotną rolę w tej walce odgrywał sowiecki aparat represji, gdyż tworzony dopiero przez ministra Stanisława Radkiewicza aparat bezpieczeństwa był za słaby¹⁹.

Gdy zakończyły się działania wojenne w Europie, prowadzone przez Armię Czerwoną, na mocy decyzji głównodowodzącego z maja 1945 r. z 2 Frontu Białoruskiego utworzono Północną Grupę Wojsk Armii Czerwonej. Na jej dowódcę wyznaczono marszałka Konstantego Rokossowskiego. Kolejnym posunięciem władz radzieckich było rozformowanie w listopadzie 1945 r. 64 dywizji wojsk wewnętrznych, której zadaniem była likwidacja polskiego podziemia zbrojnego²⁰.

Istotny dla funkcjonowania Rządu Tymczasowego, który wyłonił się z PKWN, był podpisany 21 kwietnia 1945 r. w Moskwie układ o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy powojennej. Był to układ sojuszniczy, który stanowił o podstawach stosunków polsko-radzieckich przez kilka dziesięcioleci. Należy zaznaczyć, iż od chwili podpisania wspomnianego układu Polska zaczęła funkcjonować jako podmiot na arenie międzynarodowej samodzielnie, ale nie zniknęła istniejąca zależność polskich komunistów od dyspozycji pochodzących z Moskwy²¹.

Uzupełnieniem stosunków politycznych z ZSRR były niekorzystne umowy handlowe zawarte z tym państwem przez Polskę. Państwo polskie zawarło dwie umowy w Moskwę: pierwszą z nich był układ handlowy z 7 sierpnia 1945 r., a drugą porozumienie w kwestii podziału niemieckich reparacji między ZSRR a Polskę z 16 sierpnia 1945 r. Pierwsza z wymienionych umów

¹⁸ T. Ż e n c z y k o w s k i, *Polska lubelska 1944*, Warszawa 1990, s. 121.

¹⁹ A. S k r z y p e k, *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944-1957*, Pułtusk 2002, s. 57-61.

²⁰ M. L. K r o g u l s k i, *Okupacja w imię sojuszu. Armia Radziecka w Polsce 1944-1956*, Warszawa 2000, s. 27, 44.

²¹ S k r z y p e k, *Mechanizmy uzależnienia...*, s. 84-85.

zakładała import ze Związku Radzieckiego do Polski bawełny, rudy żelaza, ropy naftowej, w zamian eksportowano do wschodniego sąsiada węgiel i koks. Według umowy reparacyjnej ZSRR zgodził się ze swojej puli dostaw reparacyjnych ze strefy okupacyjnej wschodnich Niemiec odstąpić 15% Polsce, natomiast nasz kraj poczynając od 1946 r. zobowiązał się dostarczać do ZSRR węgiel po specjalnej umownej cenie, która wynosiła 1 dolar za tonę. Dla porównania w tym czasie Polska eksportowała węgiel do krajów Europy Zachodniej po 15-16 dolarów za tonę. Moskwa różnicę w cenie węgla tłumaczyła wyłączeniem Dolnego i Górnego Śląska ze swojej strefy okupacyjnej i tym samym brakiem możliwości czerpania z tego obszaru reparacji. Niekorzystne umowy handlowe pogarszała dodatkowo demontaż i wywóz do ZSRR wyposażenia niemieckich zakładów przemysłowych, które znalazły się na terytorium państwa polskiego²².

Młodzież w swoich programach zauważała różne przejawy uzależnienia Polski od ZSRR. Jednym z nich było stacjonowanie w Polsce wojsk radzieckich. Młodzi ludzie stawiali żądanie natychmiastowego opuszczenia przez Armię Czerwoną terytorium państwa polskiego. Jednocześnie wskazywano na sprawy gospodarcze, a w szczególności wywożenie różnych towarów do ZSRR, co było równoznaczne z okradaniem państwa²³.

W kolportowanych przez patriotycznie myślącą część młodego pokolenia drukach propagandowych porównywano dwie okupacje – hitlerowską i radziecką. Alegorią było przypomnienie dwóch miejsc związanych z martyrologią narodu polskiego: Oświęcimia i Katynia. Wskazywano na fakt, iż sąsiedzi Polski to wrogowie od dawnych czasów. Jednocześnie ostrzegano przed przywódcą ZSRR – Stalinem, którego zamiarem było podporządkowanie sobie Polaków, jak uczynił to z Białorusinami, Litwinami i Łotyszami²⁴.

Aby zachęcić Polaków do oporu przeciwko komunizmowi, członkowie aktywnej w Hrubieszowie „Polskiej Młodzieży Walczącej” postanowili w swojej ulotce przypomnieć lokalnej społeczności historię stosunków polsko-radzieckich od 1920 r. W tym celu wymienili w sensie pozytywnym Józefa Piłsudskiego, który walczył o wolność Polski, i Stalina, który brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Przywódcę ZSRR przedstawiono w sposób negatywny. Uzupełnieniem dziejów Polski według opracowania młodzieży był

²² J. Skodlarski, A. Pieczewski, *Stosunki gospodarcze Polski w latach 1945-1949 a kwestia suwerenności*, w: *Gospodarka i społeczeństwo w czasach PRL-u (1944-1989)*, red. E. Kościak, T. Głowiński, Wrocław 2007, s. 24-25.

²³ AIPN Ka, sygn. 08/2113, t. IV, Odpis, k. 39.

²⁴ Ossowski, „Stalinie, tyś...”, s. 116.

1939 r. i haniebny napad zakończony rozbiorem państwa polskiego. Przywoływanie historii stosunków polsko-radzieckich miało służyć utwierdzeniu przekonania w społeczeństwie, że „[...] Bolszewik nigdy nie był naszym przyjacielem, nie jest i nie będzie!”²⁵.

Nie zawsze pisma propagandowe były adresowane do ogółu społeczeństwa. Niekiedy były skierowane do młodzieży. W jednym z nich, które opracowali członkowie organizacji konspiracyjnej „Młody Las” swoim rówieśnikom zadali retoryczne pytanie: „[...] kto rządzi w Polsce? My, Polacy czy Rosja? Oczywiście Rosja”²⁶.

Z pism propagandowych kolportowanych przez młodzież wyłania się negatywny obraz sytuacji, wskazujący, że Rosjanie okupowali Polskę, uzależnili polskie władze, czy też narzucili niekorzystne umowy gospodarcze. Ważnym elementem tego obrazu były represje, jakie spadły na polskie społeczeństwo. Młodzież pod wpływem dorosłych i ich opowiadań postrzegała stosunki polsko-radzieckie przez pryzmat historii i toczonych między dwoma państwami wojen. Brak było jakiegokolwiek pozytywnej oceny ZSRR, np. że był on jedynym gwarantem granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej czy też potencjalnym sojusznikiem przeciwko Niemcom.

STOSUNEK MŁODZIEŻOWYCH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH DO PPR/PZPR

Życie polityczne w województwie śląskim, a w szczególności struktury PPR były tworzone przez grupę operacyjną „Śląsk”, którą kierował pełnomocnik rządu gen. Aleksander Zawadzki. Komuniści dążyli do przejęcia władzy i niedopuszczenia tuż po wyzwoleniu do objęcia rządów przez struktury państwa podziemnego, które za jedyną legalną władzę uznawały rząd emigracyjny w Londynie. W tym celu na Śląsk przybyli działacze PPR: Leon Bielski, Maria Kamińska, Gertruda Pawlak, Eugeniusz Szyr oraz kilkunastu absolwentów Szkoły Partyjnej PPR w Lublinie. Napływ aktywistów PPR był stopniowy, bowiem miesiąc po wyzwoleniu w lutym 1945 r. przyjechali kolejni działacze: Marian Baryła, Stanisław Brodziński, Jadwiga Ludwińska, Stefan Staszewski. Pierwszy etap odbudowy struktur PPR został podsumowany podczas I Wojewódzkiej Konferencji PPR, która obradowała 25-26 marca 1945 r.

²⁵ W o ł o s z y n, *Chronić i kontrolować...*, s. 324.

²⁶ *UB a młodzieżowe organizacje...*, s. 80.

W trakcie konferencji wybrano plenum i egzekutywę Komitetu Wojewódzkiego PPR w Katowicach: I sekretarzem został M. Baryła, II sekretarzem – S. Brodziński, a III sekretarzem – J. Ludwińska²⁷.

PPR nie miała w województwie śląskim jednakowych wpływów, a ponadto jej rozwój był nierównomierny. Największe wpływy oraz najwięcej członków należało do partii komunistycznej w Zagłębiu Dąbrowskim, w Katowicach, Chorzowie, powiecie rybnickim, natomiast najsłabsze oddziaływanie odnotowano na Śląsku Opolskim i Cieszyńskim. Dlatego kadry rekrutowano głównie z Zagłębia Dąbrowskiego, co było powodem rosnącego antagonizmu między Ślązakami a Zagłębiakami²⁸.

Partia komunistyczna w pierwszym etapie swoich rządów unikała określenia jej jako „marksistowska”. W propagandzie akcentowano „demokrację”, ale jej wymowa była inna, niż w państwach zachodnich, bowiem jej zadaniem jako władzy było reprezentowanie mas pracujących. Wobec powyższego nie była to demokracja parlamentarna, gdyż swobód demokratycznych i wolności nie wolno było używać do walki z rządem i państwem. Nowy ustrój za pomocą reform (tj. parcelacja ziemi, nacjonalizacja przemysłu) zamierzał zbudować system sprawiedliwości społecznej. W gospodarce wprowadzono scentralizowany kapitalizm państwowy, który zastąpił własność prywatną. Jednocześnie na Śląsku starano się eksponować wątek narodowy i niepodległościowy, ale dotyczył on tylko stosunku do Niemców, których wysiedlono. Inaczej przedstawiano nierówno prawny sojusz z ZSRR. Pomocna była tutaj idea solidarności państw słowiańskich przeciwko wspólnemu wrogowi – Niemcom²⁹.

Tuż po wyzwoleniu PPR skupiła się na kilku kierunkach działalności: tworzono aparat administracji, uruchamiano zakłady przemysłowe niedopuszczając jednocześnie do przejęcia ich przez prawowitych właścicieli, w rolnictwie dokonano reformy uwłaszczeniowej, a w sferze oddziaływania na społeczeństwo ważną rolę odgrywała propaganda oraz organizowane wiece i manifestacje. Uzupełnieniem wymienionych obszarów aktywności była niekwestionowana pozycja we władzach, która rzutowała z kolei na stosunek komunistów do innych ugrupowań politycznych. Aby uzgadniać stanowisko z innymi partiami

²⁷ K. M i r o s z e w s k i, *PPR i partie koncesjonowane*, w: *Województwo śląskie 1945-1950. Zarys dziejów politycznych*, red. A. Dziurok, R. Kaczmarek, Katowice 2007, s. 149-151.

²⁸ J. T o m a s i e w i c z, *Ugrupowania polityczne i organizacje społeczne w województwie śląsko-dąbrowskim*, w: *Rok 1945 w województwie śląsko-dąbrowskim*, red. A. Topol, Katowice 2004, s. 68.

²⁹ Tamże, s. 70-71.

politycznymi, a właściwie przekazywać im podjęte decyzje do wykonania, utworzono 13 kwietnia 1945 r. Wojewódzką Komisję Porozumiewawczą³⁰.

W ciągu następnych trzech lat partia komunistyczna umocniła swoją władzę, pozbawiła wszelkich wpływów i znaczenia opozycję polityczną, a w grudniu 1948 r. wyeliminowała konkurencję w ruchu robotniczym, jaką była Polska Partia Socjalistyczna, doprowadzając do samozagłady ruchu socjalistyczny na warunkach podyktowanych przez PPR. Powstała wtedy Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Oficjalną doktryną PZPR stał się marksizm-leninizm. Każdy członek partii musiał znać podstawy marksizmu-leninizmu. Cechami PZPR była jedność ideologiczna oraz sprawna hierarchia kierująca partią. Utrzymywano dyscyplinę partyjną i scentralizowaną strukturę. Istniały inne partie polityczne, ale jako oddziaływanie na środowiska społeczne, do których trudno było dotrzeć PZPR. W takich warunkach społeczeństwo było zastraszone, gdyż stosowano terror wymuszający posłuszeństwo rządzącym. Władze wykreowały podział na dwa wymiary rzeczywistości społeczno-politycznej: świat przedstawień, do którego zaliczano różnego rodzaju uroczystości państwowe, i świat rzeczywisty, czyli problemy dnia codziennego, jak braki w sklepach, wyzysk robotników poprzez współzawodnictwo pracy itp.³¹

Stosunek patriotycznie nastawionej młodzieży do PPR/PZPR był jednoznacznie negatywny. Kilka ugrupowań w swoich ulotkach wymieniała krótkie hasła antykomunistyczne, np.: członkowie ugrupowania „Orzeł – Koło Zwolenników Idei Mickiewiczowskiej”, która była aktywna we Włodawie: „Precz z czerwonym terrorem!”, „Precz z czerwonym reżimem!”, „Nie damy z Polski utworzyć 17 republik!”, „Precz z więzieniem idei!”³². W innych regionach kraju, np.: na Górnym Śląsku, młode pokolenie opracowywało bardzo podobne materiały propagandowe. Chłopcy z organizacji „Święta Inkwizycja”, działającej w Mysłowicach, ułożyli ulotki, które następnie podrzucali do mieszkań lub skrzynek pocztowych oficerów Wojska Polskiego, działaczy PZPR o takiej treści: „Śmierć Komunista”, „Śmierć Komunista, Precz z Rządami Sowieckimi”, „Precz z jarzmem Sowieckim – Wierny syn Proletariatu Bolesław Bierut”, „Socjalizm to Niewola”³³.

³⁰ Tamże, s. 73-75.

³¹ Z. W o Ź n i c z k a, *Katowice – Stalinogród – Katowice. Z dziejów miasta 1948-1956*, Katowice 2009, s. 82-84.

³² W o ł o s z y n, *Chronić i kontrolować...*, s. 327.

³³ AIPN Ka, sygn. 02/54, Plan ppor. Brzózki z 14 marca 1956 r., k. 2; AIPN Ka, sygn. 02/54, Ulotka, k. 5/1.

Członkowie młodzieżowych organizacji niepodległościowych nierzadko próbowali wpłynąć na zmianę postawy osób należących do PZPR. W kolportowanych ulotkach odwoływano się do uczuć patriotycznych członków partii komunistycznej, a także polecano przyjąć im postawę bierności. W taki sposób postąpiło ośmiu gimnazjalistów należących do konspiracyjnej grupy o nazwie „Orleńta” z Tomaszowa Mazowieckiego, którzy 7 listopada 1951 r., rozlepili 100 ulotek na drzwiach domów pracowników aparatu bezpieczeństwa, Milicji Obywatelskiej, członków PZPR: „Polacy nie bądźcie zdrajcami Ojczyzny. Nie podlegajcie zbrodniczej propagandzie sowieckiej. [...] Sabotujcie wszystkie akcje i wykonania planów, które mają na celu ujarznienie i wyeksploatowanie naszego narodu. [...] Niech żyje Wolna i Niepodległa Polska [...]”³⁴.

Młodzież do wyróżniających się gorliwością w sprawowaniu swoich obowiązków komunistów wysyłała anonimy z pogrózkami. W taki sposób postępowali członkowie związku niepodległościowego aktywnego na Górnym Śląsku „Tajne Harcerstwo Krajowe”. W takim piśmie wymieniano czyny, których dopuściła się dana osoba wobec podwładnych lub lokalnej społeczności, np.: publiczne przemowy, sianie terroru w społeczeństwie, nadużywanie stanowiska i władzy wobec podległych pracowników. Adresatowi listu radzono wtedy, aby zmienił swoje zachowanie i jednocześnie ostrzegano o możliwości wykonania wyroku śmierci³⁵.

Bardzo rzadko w opracowywanych dokumentach przez młodzież podejmowano próby analizy przyczyn wstępowania w szeregi PZPR. Taką próbę podjęli członkowie organizacji „Szare Szeregi” aktywnej w Chorzowie Batorym i Bytomiu. Według nich ludzie zapisywali się do PZPR z powodu ciężkich warunków życia, aby polepszyć byt swojej rodzinie³⁶.

Młodzież żywiła niechęć i wrogość do komunistów, których uważano za reprezentantów interesów obcego mocarstwa. Zarzucano im zdobycie władzy siłą oraz utrzymywanie za pomocą środków przymusu społeczeństwa w uległości i posłuszeństwie. Członkowie organizacji niepodległościowych nie nawoływali do likwidacji działaczy PZPR, ale próbowali wpłynąć na zmianę ich stanowiska i mniej gorliwe służenie systemowi totalitarnemu.

³⁴ O s s o w s k i, „*Stalinie, tyś...*”, s. 116.

³⁵ AIPN Ka, sygn. 1/268 [Sr 19/54], Odpis, k. 47.

³⁶ AIPN Ka, sygn. 1/281 [Sr 80/54], t. II, Mój drogi..., k. 15.

MŁODZIEŻOWE ORGANIZACJE NIEPODLEGŁOŚCIOWE WOBEC APARATU BEZPIECZEŃSTWA

Według Andrzeja Paczkowskiego działalność aparatu bezpieczeństwa w latach 1944-1956 można podzielić na dwa etapy:

1. lata 1944-1947 to terror masowy, gdy budowano struktury aparatu represji i jednocześnie toczono walkę z opozycją zbrojną, np. zrzeszeniem „Wolność i Niezawisłość”, i polityczną, gdy zwalczano legalne partie polityczne, jak PSL, SP. Najważniejszym zadaniem w pierwszym etapie utrwalania władzy komunistycznej było sfałszowanie wyników referendum z czerwca 1946 r. i wyborów ze stycznia 1947 r.

2. lata 1948-1956 nazywa się terrorem powszechnym, gdyż w tym okresie aparat bezpieczeństwa zastraszył i kontrolował całe społeczeństwo. Represjom poddano wszystkie zawody i grupy społeczne, np. robotników, chłopów, duchownych, uczniów, a nawet działaczy komunistycznych³⁷.

Aparat represji tworzyło kilka elementów, które wzajemnie się uzupełniały i kontrolowały społeczeństwo. Były nimi: Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, Milicja Obywatelska, Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej, Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Informacja Wojskowa, Wojskowe Sądy Rejonowe, Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, system więzień i obozów pracy. Aby aparat przemocy mógł skutecznie działać, zmieniono prawo karne³⁸.

W województwie śląskim aparat bezpieczeństwa tworzone na podstawie tzw. śląskiej grupy operacyjnej, którą dowodził gen. Aleksander Zawadzki. W pierwszym etapie działalności zorganizowano na Górnym Śląsku, Zagłębiu Dąbrowskim i opolszczyźnie 38 placówek Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Jednak po reorganizacji przeprowadzonej w końcu 1946 r. pozostawiono 16 UBP, ale bez Śląska Opolskiego³⁹.

³⁷ A. P a c z k o w s k i, *Polacy pod obcą i własną przemocą*, w: *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, oprac. S. Courtois i in., Warszawa 1999, s. 355-359.

³⁸ Na ten temat powstała bogata literatura. Można tu wymienić: P. K o ł a k o w s k i, *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939-1945*, Warszawa 2010; R. T e r l e c k i, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków 2007; P. M a j e r, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003; H. D o m i n i c z a k, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944-1990*, Warszawa 1997; Z. J a k u b o w s k i, *Milicja Obywatelska 1944-1948*, Warszawa 1988; M. J a w o r s k i, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945-1965*, Warszawa 1984.

³⁹ Z. W o ź n i c z k a, *Represje na Górnym Śląsku po 1945 roku*, Katowice 2010,

Oprócz terroru dla skuteczności działania aparatu bezpieczeństwa ważna była sieć agentów i informatorów werbowanych z interesujących aparat prasy środowisk⁴⁰.

Niejako uzupełnieniem aparatu przemocy były więzienia, obozy pracy przymusowej i ośrodki pracy więźniów. System więziennictwa był rozbudowany, gdyż w latach 1944-1956 w Polsce istniało w przybliżeniu 220-230 obozów. Spełniały one bardzo ważną funkcję, jaką było zapewnienie taniej siły roboczej do pracy w przemyśle ciężkim, np. górnictwie. W 1949 r. dokonano reorganizacji obozów pracy tworząc tzw. Ośrodki Pracy Więźniów, gdzie w przeciwieństwie do obozów pracy wprowadzono nowy regulamin. Miał on mobilizować więźniów do wytężonej pracy, a nagrodą mogło być wcześniejsze zwolnienie z więzienia, jeśli wykonywano normę pracy 150 – 200% wzwyż. Liczono wtedy jeden miesiąc pracy za półtora miesiąca zasadzonej kary⁴¹.

Młodzież w swoich programach zwracała uwagę nie tylko na brak wolności osobistej i wypełnione patriotami więzienia, ale rozszerzała to pojęcie na wolność myśli i sumienia. Wskazywano, iż te prawa powinny być zapisane w konstytucji. Jednocześnie symbolem, gdzie prawa człowieka do wolności nie były przestrzegane, były więzienia: Wronki i Rawicz, w których osadzano więźniów politycznych. Członkowie organizacji konspiracyjnych używali określenia „obozy koncentracyjne”⁴². Nazywanie przez patriotycznie nastaw-

s. 155-156; tenże, *Aparat bezpieczeństwa – struktury i działalność*, w: *Województwo śląskie 1945-1950. Zarys dziejów politycznych*, red. A. Dziurok i R. Kaczmarek, Katowice 2007, s. 213-215.

⁴⁰ Metody werbunku tajnych współpracowników były różne, np.: szantaż, zastraszenie. Dzielono ich na trzy kategorie: rezydenci, agenci, informatorzy. Więcej zob. Z. Zbłesk, *Leksykon PRL-u*, Kraków 2000, s. 11; *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944 – 1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 2, *Lata 1948-1949*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996, s. 91-92; W. Frązick, F. Musiał, *Akta agenturalne w pracy historyka*, w: *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 303; D. Węgrzyn, *Praca operacyjna*, w: *Fundament systemu zniewolenia. Z działalności wojewódzkich struktur Urzędu Bezpieczeństwa w Katowicach 1945-1956*, red. A. Dziurok, A. Dziuba, Katowice 2009, s. 89.

⁴¹ A. Mirek, *Siostry zakonne w obozach pracy w PRL w latach 1954- 1956*, Lublin 2009; B. Kopka, *Obozy pracy w Polsce 1944-1950. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 2002; K. Mirósowski, *Obozy pracy przymusowej na terenie katowickiego i chorzowskiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego 1945-1950*, Katowice 2002; T. Wołsza, *Obozy na ziemiach polskich w latach 1945-1956*, w: *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 83-98.

⁴² AIPN Ka, sygn. 08/2113, t. IV, Odpis, k. 39; w podobny sposób nazywali brak wolności członkowie aktywnej w Tomaszowie Mazowieckim organizacji „Orleń”. W jednej z kolpor-

wioną młodzież więzień i obozów pracy obozami koncentracyjnymi było zbyt dalekim uproszczeniem. Niewątpliwie zamierzeniem młodych ludzi było porównanie okupacji niemieckiej do sytuacji Polski w latach stalinizmu, ale więzień nie można było porównać do obozów koncentracyjnych, gdyż w tych pierwszych celem nie była eksterminacja fizyczna osadzonych oraz nie znajdowały się na ich terenie krematoria. Był to poważny błąd polegający na zrównaniu obydwu okresów w historii Polski.

Innym aspektem braku wolności, na który zwracali uwagę członkowie konspiracji niepodległościowej, była działalność aparatu bezpieczeństwa. Miał on – według autorów ulotki – kontrolować wszystkie dziedziny życia, co było zgodne z prawdą. Skutkiem aktywności aparatu przemocy, jak zauważała młodzież, były wypełnione więzienia, w których odbywali zasądzone kary niewinni Polacy⁴³.

Oprócz redagowania ulotek, w których poruszano tematy dotyczące braku wolności, czy wszechwładzy aparatu bezpieczeństwa, młodzi ludzie przygotowywali anonimy wysyłane następnie do pracowników aparatu bezpieczeństwa. We wstępie listu wyjaśniano, dlaczego adresat go otrzymał. Powodem był terror, który się nasilał wobec społeczeństwa. Jednocześnie członkowie organizacji „Contra” twierdzili naiwnie, że aparat przemocy miał bronić społeczeństwo przed „niebezpieczeństwem”. W dalszej części anonimu trafnie podawali cel istnienia i działalności aparatu represji, którym było strzeżenie systemu komunistycznego i osób kierujących państwem. Młodzież ostrzegała funkcjonariusza UB, że znajduje się on pod obserwacją i polecała mu zmienić swoje zachowanie, gdyż dotychczasowe postępowanie może się dla niego zakończyć „druzgocącą klęską”⁴⁴.

W kwestii oceny aparatu bezpieczeństwa młodzieżowe organizacje niepodległościowe miały rację twierdząc, że były narzędziem przemocy w rękach rządzących komunistów. Młodzież starała się wyjaśnić społeczeństwu, na czym polegał terror i zastraszenie stosowane, aby utrzymać władzę. Jednocześnie członkowie związków konspiracyjnych nie nawoływali do walki z aparatem bezpieczeństwa. Nie podejmowali także działań o charakterze informacyjnym, tzn. pozyskiwania wiadomości o zamierzeniach i agenturze UB w środowisku szkolnym.

towanych ulotek tak nazwali terror panujący w Polsce: [...] obecnie reżim komunistyczny walczy z patriotami – o czym świadczą przepelnione więzienia i liczne procesy sądowe [...]”. Zob. O s s o w s k i, „*Stalinie, tyś...*”, s. 116.

⁴³ AIPN Ka, sygn. 03/872, Doniesienie b. dat., k. 88.

⁴⁴ AIPN Ka, sygn. 1/195 [Sr 18/52], t. III, Towarzyszu, k. 7.

MŁODZIEŻOWE ORGANIZACJE NIEPODLEGŁOŚCIOWE WOBEC KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W ciągu pierwszych dwóch lat od wyzwolenia Polski spod okupacji niemieckiej stosunki między władzą komunistyczną a Kościołem katolickim były w miarę poprawne. Komuniści wykorzystywali wątki religijne w działaniach propagandowych, co miało na celu uwiarygodnić ich w oczach polskiego społeczeństwa. Na uroczystościach kościelnych obowiązkowo byli obecni dostojnicy państwowi, a pogrzeby zamordowanych przedstawicieli władz partyjnych miały oprawę religijną. Kościół katolicki powstrzymywał się od krytyki władz, a nawet był skłonny do ich poparcia, gdyż państwo polskie, chociaż niesuwerenne, trwało na mapie politycznej świata. Przykładem bezprecedensowego poparcia udzielonego komunistom był list pasterski biskupa katowickiego ks. Stanisława Adamskiego, odczytany z ambon 18 lutego 1945 r., w którym witał on żołnierzy radzieckich i przedstawicieli Rządu Tymczasowego⁴⁵.

Komuniści przed referendum i wyborami do Sejmu Ustawodawczego nie podejmowali walki z Kościołem katolickim. Po „wygranych” wyborach i rozbiściu opozycji jedynym niepodporządkowanym władzy komunistycznej niezależnym „ośrodkiem” był Kościół katolicki. Najpierw do walki z nim wykorzystano aparat bezpieczeństwa. W Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego odbyła się w połowie października 1947 r. odprawa, na której omawiano kwestię Kościoła w Polsce. Referat zatytułowany *Ofensywa kleru i nasze zadania* wygłosiła na odprawie dyrektor Departamentu V Julia Brystygier. W opracowanym dokumencie wymieniano zadania, jakie mieli wykonywać funkcjonariusze UB wobec Kościoła katolickiego. Zaliczono do nich m.in.: werbowanie tajnych współpracowników, likwidowanie organizacji kościelnych, pomoc administracji i władzom oświatowym w usuwaniu katechetów i religii ze szkół, utrudnianie pielgrzymowania do miejsc kultu⁴⁶.

Oprócz aparatu bezpieczeństwa do walki z Kościołem katolickim wykorzystano prawo, które było specjalnie redagowane, aby umożliwić ingerencję państwa w administrację Kościoła. Pierwszym takim dokumentem był dekret o ochronie wolności sumienia i wyznania, który ukazał się 5 sierpnia 1949 r.

⁴⁵ Z. Z b l e w s k i, *Między wolną Polską a „siedemnastą republiką”. Z dziejów oporu społecznego na terenie województwa krakowskiego w latach 1945-1947*, Kraków 1998, s. 74-75.

⁴⁶ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1, *Lata 1945-1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 126-137; H. D o m i n i c z a k, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990*, Warszawa 2000, s. 54-55.

Na jego podstawie władze mogły zmuszać księży do obrzędów religijnych, np.: pogrzebów, chrztów itp., członków rodzin komunistów. Dekret przewidywał surowe sankcje, m.in.: karę pozbawienia wolności do 5 lat, za odmowę obrzędu „z powodu działalności lub poglądów politycznych, społecznych albo naukowych”. Opublikowany dekret władze wykorzystały do wzywania księży na rozmowy do prezydentów miast i starostów, gdzie zaznajamiano ich z obowiązującą interpretacją nowego aktu prawnego. Po rozmowach sporządzano charakterystyki księży i oceny ich stosunku do rządu komunistów. W zależności od poglądów duchownych podzielono na trzy grupy: „postępowych”, „biernych”, „reakcyjnych”⁴⁷.

Kolejnym ważnym wydarzeniem na drodze do uzależnienia i podporządkowania władzom Kościoła katolickiego było wymuszenie podpisania porozumienia z 14 kwietnia 1950 r. Kościół katolicki w Polsce został obciążony obowiązkiem nauczania wiernych w szacunku dla władzy państwowej, a duchowni, którzy brali udział w działalności niepodległościowej, mieli zostać ukarani przez swoich przełożonych według prawa kanonicznego. Jednocześnie episkopat zobowiązał się do kierowania we wszystkich sprawach polską racją stanu. W zamian za te ustępstwa Kościół otrzymał gwarancję swobody działalności dobroczynnej, katechetycznej, ale była to deklaracja rządzących bez pokrycia⁴⁸.

Ustępstwa ze strony Kościoła katolickiego nie zadowolili władz, gdyż ich dążeniem było całkowite podporządkowanie tej instytucji państwu. Aby to osiągnąć zamierzano zastraszyć hierarchię kościelną. W tym celu 20 stycznia 1951 r. aresztowano biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka oraz kilku jego współpracowników. Po długotrwałym śledztwie we wrześniu 1953 r. odbył się proces pokazowy biskupa Kaczmarka, na którym otrzymał on karę 12 lat pozbawienia wolności⁴⁹. Episkopat protestował przeciwko skazaniu biskupa Kaczmarka, ale działania te nie przyniosły spodziewanego efektu, a wręcz przeciwnie, przyczyniły się do wzrostu napięcia i represji, które zakończyły się aresztowaniem prymasa Stefana Wyszyńskiego⁵⁰. Po tym wydarzeniu władze narzuciły na

⁴⁷ R. G r y z, *Państwo a Kościół w Polsce 1945-1956. Na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999, s. 216 – 217; B. F i j a ł k o w s k a, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. I: 1944-1955, Olsztyn 1999, s. 66-67.

⁴⁸ A. D u d e k, R. G r y z, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 54-56.

⁴⁹ J. Ś l e d z i a n o w s k i, *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895-1963*, Kielce 2008, s. 215-274.

⁵⁰ P. R a i n a, *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001, s. 24-28.

tymczasowego przewodniczącego Episkopatu Polski nastawionego ugodowo biskupa łódzkiego Michała Klepacza. Następnie 17 grudnia 1953 r. biskupi na polecenie komunistów złożyli akt ślubowania na wierność PRL⁵¹.

Na negatywny stosunek członków młodzieżowych organizacji niepodległościowych do komunizmu wpływała ich głęboka religijność i przywiązanie do katolicyzmu wyniesione z domu rodzinnego. Był to też jeden z wielu powodów podejmowania walki z nieakceptowanym przez nich ustrojem polityczno-społecznym. Prawie każde przyrzeczenie, czy słowa przysięgi kończyły się odwołaniem do Pana Boga. Przykładowo można wskazać słowa przyrzeczenia organizacji „Orląta”: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu i Królowej Korony Polskiej, że chcę być wiernym i posłusznym prawom naszym. Przysięgam bronić Wiary i Ojczyzny naszej i nie splamić honoru «Orląt». Tak mi Panie Boże dopomagaj, który też mnie w dzień sądny i wszystkim świat sędzić będziesz”⁵² Młodzież wierzyła, że postępuje dobrze, bowiem walczy ze złem, którym był bezbożny komunizm, dlatego w tekście przysięgi pojawiło się sformułowanie o sądzie Boga, któremu według zasad teologii chrześcijańskiej podlegają wszyscy ludzie. Prawie zawsze przysięga była składana przed wizerunkami Pana Jezusa, Maryi.

Młodzi konspiratorzy dlatego, że byli głęboko wierzący, nie zgadzali się na likwidację lekcji religii w szkole. Domagali się wręcz, aby nadal ten przedmiot był obecny w programie szkolnym⁵³. Niejako uzupełnieniem żądań dotyczących religii w szkole było wskazywanie przez młodzież na podział polskiego społeczeństwa, które, chociaż wierzące w Pana Boga, zostało przez komunistów zmuszone do opowiedzenia się po stronie „lewicy”. Ostrzegano Polaków, iż takie działania są szkodliwe i doprowadzą do zagłady świata w tym także państwa polskiego. Celem „lewicy” było zniszczenie chrześcijaństwa. Jednocześnie zwracano się do patriotów czytających ulotkę o modlitwę do Pana Boga oraz przepisanie ulotki w siedmiu egzemplarzach⁵⁴.

⁵¹ R. G r y z, *Władze partyjno – państwowe w Polsce w walce z duchowieństwem (1945-1956)*, w: *Represje wobec duchowieństwa kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2004, s. 128-129.

⁵² *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe...*, s. 326. Odwołania do Pana Boga występowało w tekstach przyrzeczeń w organizacjach działających w innych rejonach kraju np.: na Lubelszczyźnie w Hrubieszowie członkowie „Podziemnej Organizacji Młodzieży Polskiej” kończyli ślubowanie następującym zdaniem: „Tak mi dopomóż Bóg i krzyżowa męka Syna Jego”; zob. W o ł o s z y n, *Chronić i kontrolować...*, s. 330.

⁵³ AIPN Ka, sygn. 08/2113, t. IV, Odpis, k. 39; W o ł o s z y n, *Chronić i kontrolować...*, s. 330.

⁵⁴ AIPN Ka, sygn. 08/2314, Odpis z odpisu, k. 24.

Młodzież w swoich pismach propagandowych wskazywała na ogólną sytuację Kościoła katolickiego w Polsce. Nie przedstawiała ograniczeń i szykan, jakie dotknęły Kościół ze strony władzy komunistycznej. Ważne dla niej były lekcje religii i przeciwko ich likwidowaniu gwałtownie protestowała. Poza tym nie wnikano w skomplikowaną sytuację Kościoła.

STOSUNEK MŁODZIEŻOWYCH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH DO PODZIAŁÓW WYSTĘPUJĄCYCH W POLSKIM SPOŁECZEŃSTWIE

Stalinizm w Polsce zniszczył zastaną strukturę społeczną, tradycje i obyczaje różnych warstw społeczeństwa. Podejmowano działania ekonomiczne, które były skierowane przeciwko różnym warstwom społecznym i miały doprowadzić do poczucia zagrożenia i braku stabilizacji materialnej. Komuniści pozbawili domów i warsztatów pracy jedne warstwy społeczne, np.: ziemian, przedsiębiorców, a własność prywatną zastąpili majątkiem państwowym. Doprowadziło to do powstania nowej elity społecznej, gdzie miejsce w hierarchii władzy pozwalało rozporządzać w zasadzie bez ograniczeń własnością państwową. Równocześnie można było podejmować decyzje bez kontroli o podziale wypracowanego na przykład przez zakład dochodu przedsiębiorstwa. W ten sposób powstała nowa warstwa społeczna określana mianem „właścicieli” Polski Ludowej. Mieli oni dostęp do odrębnego zaopatrzenia, różnego rodzaju towarów i usług, ośrodków wypoczynkowych, mieszkań itd. O miejscu w nowej strukturze społecznej nie decydowały wykształcenie, kultura, kompetencje zawodowe, ale usytuowanie w strukturze władzy. Im wyższe stanowisko partyjne tym lepszy dostęp do użytkowania tego co nazywano własnością społeczną⁵⁵.

Do nowej elity społecznej zaliczano sieć agentów bezpieczeństwa, członków partii komunistycznej, jednostki amoralne z różnych klas i warstw społecznych gotowe służyć nowej władzy, których głównym celem była kariera zawodowa. Ludzie ci zdawali sobie sprawę, iż bez pełnej akceptacji wszystkich decyzji władzy nie mają szans na karierę, a tym samym osiągnięcie wysokiej pozycji w swojej specjalizacji. Jednocześnie rządzący mogli liczyć na osoby z tzw. awansu społecznego, czyli takie, które zostały „wyrwane” ze swojego środowiska i grupy społecznej, na przykład ze wsi lub małego mias-

⁵⁵ A. P a w e ł c z y ń s k a, *Zagrożenia człowieka i społeczeństwa*, w: *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, red. B. Otwinowska, J. Żaryn, Warszawa 1996, s. 366-367.

teczka. Tym osobom stwarzano szansę zdobycia wysokich stanowisk bez wykształcenia i kultury, gdyż szkolono ich na specjalnych kursach zawodowych czy partyjnych. Oparciem dla władzy była też część młodzieży ze szkół średnich i wyższych, która uwierzyła w propagandę ideologiczną i nie zdawała sobie sprawy z manipulacji, w której wzięła udział⁵⁶.

W opracowywanych przez patriotycznie nastawioną część młodzieży drukach propagandowych można wyróżnić fragmenty, w których dokonują oni podziału polskiego społeczeństwa. Było ono charakteryzowane w różnych płaszczyznach, np.: komunista a członek podziemia niepodległościowego, konspirator a tajny współpracownik aparatu bezpieczeństwa, lub też próbowano przeprowadzić analizę polskiego społeczeństwa i szukać przyczyn jego bierności. Zazwyczaj w tekstach przysięgi wymieniano powinności osoby, która należała do konspiracyjnego związku i jednocześnie ostrzegano przed karą śmierci dla zdrajcy. W taki sposób sformułowali teksty przysięg pomysłodawcy ugrupowań: „Związku Wolnej Młodzieży Polskiej” i „Czterech Sprawiedliwych”⁵⁷.

Innym punktem odniesienia, rozważanym przez młodzież w pismach i ulotkach, była postać konspiratora i biernego ogółu społeczeństwa. Czasami przedstawiano historię tragicznego losu członków podziemia i powody, jakimi się kierowali. Najpełniej wyjaśnił to dokument opracowany przez członków organizacji niepodległościowej „Szare Szeregi”, aktywnej w Chorzowie w latach 1952-1954. Miał on formę listu, który był skierowany do matki. Najpierw jego autor starał się pocieszyć swoją rodzicielkę, ale jednocześnie wskazywał na bardzo ważny powód bycia konspiratorem, a mianowicie okupację radziecką Polski⁵⁸.

Jak wspomniano wyżej, młodzież próbowała charakteryzować polskie społeczeństwo doby stalinizmu. Nie było to łatwe zadanie, ale udało im się zaobserwować wiele charakterystycznych zjawisk, np. strach przed donosicielami wymuszający ciche rozmowy w mieszkaniach. Członkowie ugrupowania „Szare Szeregi” opracowali ulotkę noszącą tytuł *Mój drogi...*, w której wskazywali także na wszechobecny strach wśród niektórych osób. Przejawiał się on zamykaniem okien, gdy odbywały się w tym mieszkaniu zebrania konspiracyjne. Obawy takich ludzi osiągały taki poziom, że z widocznych miejsc

⁵⁶ Tamże, s. 368-369.

⁵⁷ AIPN Ka, sygn. 03/872, Przysięga, k. 73; AIPN Ka, sygn. 02/688, t. I, Meldunek z 22 listopada 1952 r., k. 36-37; S z c z y p k a, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe...*, s. 169.

⁵⁸ AIPN Ka, sygn. 1/281 [Sr 80/54], t. II, Pismo organizacyjne, k. 17.

usuwali książki, które mogłyby być uznane za niezgodne z ideologią komunistyczną. Przy takich osobach nie można było wyrażać swoich poglądów. Jednak nie całe społeczeństwo było sterroryzowane, bowiem istniały nieliczne jednostki, które pomagały członkom konspiracji udzielając na przykład noclegu, czy dzieląc się żywnością. Tacy ludzie zostali określani jako „prawdziwi” Polacy i antykomuniści”⁵⁹.

Młode pokolenie nie zapomniało o ziemianach, którzy byli wzorem dla warstwy chłopskiej, poprzez wytworzenie różnych więzi ze społecznością wsi. Wielu dawnych szlachciców przekazywało chłopom wiedzę rolniczą, a dwory były lokalnymi ośrodkami kultury oraz krzewienia patriotyzmu. Dlatego członkowie organizacji konspiracyjnej „Armia Kresów”, aktywnej w 1949 r. w miejscowości Dębica, wystosowali list do księżnej Heleny Jabłonowskiej. Prosilili w nim o pieniądze na walkę z komunistami⁶⁰. Trudno określić, czy list został wysłany i dotarł do adresatki. Niewątpliwie młodzież uważała ziemian za osoby, które mają pieniądze, co w ustroju komunistycznym było niemożliwe ze względu na reformę rolną, ale w świadomości społecznej ta grupa pozostała symbolem zamożności.

Ważną sprawą poruszaną w ulotkach było zagadnienie narodowości. Młodzi konspiratorzy opisywali ją w kontekście walki z ZSRR i uzależnieniem Polski od wschodniego sąsiada. Jednocześnie ostrzegali, że czasy stalinizmu są ciężkie i niezwykle istotne dla państwa polskiego, bowiem „[...] Polsce grozi zagłada narodowości!”⁶¹. Tym samym uważano, że komunizm może doprowadzić do sytuacji w której Polacy ztratą poczucie własnej godności i przynależności narodowej.

Jedną z organizacji młodzieżowych, a mianowicie „Demokratyczna Armia Krajowa” działająca w 1950 r. w Strzyżowie, w deklaracji programowej zatytułowanej *Nasze dążenia* zawarła projekt zmian, jakie miały objąć całe polskie społeczeństwo. Jej marzeniem była „przebudowa” narodu, który miał być oparty na kilku czynnikach, a mianowicie: równości, braterstwie, wolności duchowej, politycznej i gospodarczej, miłości. Młodzi konspiratorzy byli niejako prekursorami ruchu feministycznego, gdyż kobieta według nich miała posiadać te same prawa i obowiązki co mężczyzna⁶². Program „DAK” był niewątpliwie nowatorski, ale jego głównym przesłaniem było wskazanie, że

⁵⁹ AIPN Ka, sygn. 1/281 [Sr 80/54], t. II, *Mój drogi...*, k. 15.

⁶⁰ *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe...*, s. 303.

⁶¹ *W o ł o s z y n*, *Chronić i kontrolować...*, s. 333.

⁶² *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe...*, s. 352-353.

w Polsce nie ma wolności, o którą należało walczyć. Bez tego czynnika niemożliwa była zmiana struktury społecznej.

Poglądy młodego pokolenia na przemiany społeczne okresu stalinowskiego były częściowe. Nie zauważało ono wszystkich zagadnień. Analizowało społeczeństwo i dzieliło je według prostych kryteriów: bohater to konspirator, a zdrajca to członek PZPR lub tajny współpracownik. Młodzi nie starali się wniknąć głębiej w przyczyny tego stanu rzeczy i dostrzec, że wielu zostało zmuszonych np.: sytuacją życiową do wstąpienia do partii komunistycznej, ale nigdy nie identyfikowali się z narzuconym systemem totalitarnym.

MŁODZIEŻOWE ORGANIZACJE NIEPODLEGŁOŚCIOWE WOBEC SYTUACJI ROBOTNIKÓW

Sytuacja społeczno-materialna robotników była ciężka w czasach stalinizmu. Robotnicy pomimo istnienia narad produkcyjnych i zobowiązań, które jak głoszono oficjalnie były dobrowolne, nie podejmowali w zakładach pracy żadnych decyzji. To dyrektorzy fabryk i komitety partyjne określały normy, płace, czas pracy itd. Często była też praktyka przenoszenia robotników z oddziału na oddział, aby nie dopuścić do prób porozumień między nimi i podejmowania akcji strajkowej. Podobnie postępowali rządzący z tzw. świadczeniami socjalnymi, gdyż robotnicy nie decydowali, w jaki sposób rozdysponować pieniądze na cele socjalne. Co prawda istniały żłobki i przedszkola zakładowe i w nich należało umieszczać dzieci, ale nie podejmowano nawet prób, aby pracującym matkom pomóc w zapisywaniu dzieci do żłobków i przedszkoli na osiedlach, w których mieszkali robotnicy. W ten sam sposób traktowano wczasy, które były przyznawane pojedynczym robotnikom, a nie całym rodzinom, co skutkowało rozbijaniem podstawowej komórki społecznej. Na pracę robotników oprócz dostępu do uprawnień socjalnych wpływały normy i tzw. wyścig pracy. Częstym zjawiskiem była praca dziesięcio- i dwunastogodzinna, która w równym stopniu dotyczyła mężczyzn i kobiety. Dla kobiet było to szczególnie ciężkie, bowiem musiały troszczyć się o dom, dzieci i stać w kolejkach po artykuły codziennego użytku. Uzupełnieniem ciężkich warunków pracy było nieprzestrzeganie zasad BHP, co prowadziło do częstych wypadków przy pracy. W efekcie robotnicy, szczególnie niewykwalifikowani, zarabiali o połowę mniej, niż robotnicy wykwalifikowani. Ciężkie warunki materialne dodatkowo potęgowało to, że mieli na utrzymaniu dzieci, a czasami

rodziców. Uzupełnieniem trudnych warunków były mieszkania, którymi najczęściej były hotele robotnicze lub sutereny bez wygód⁶³.

Na Górnym Śląsku jedna z organizacji niepodległościowych o nazwie „Contra”, aktywna w Chorzowie, zwróciła szczególną uwagę na ciężkie warunki pracy górników. Zdaniem młodych ludzi komuniści dążyli do wprowadzenia wysokich norm pracy i dlatego zmuszali górników do udziału we współzawodnictwie pracy. Przytaczano postać górnika Wincentego Pstrowskiego, który w polskim górnictwie zapoczątkował tzw. wyścig pracy. Przestrzegano przed udziałem we współzawodnictwie, bowiem niszczył on zdrowie górników. Jednocześnie przestrzegano przed laicyzacją święta górników, czyli tzw. barbórki, którą rządzący zamienili w akademię, a zapomnieli o ważnym wymiarze tego dnia łączącym się z wiarą i uroczystościami kościelnymi. Młodzież nie zapomniała o przestrodze przed komunizmem i przywódcami Związku Radzieckiego⁶⁴.

Poglądy młodych ludzi na sytuację robotników w stalinizmie były trafne. Wskazywali na wyścig pracy, który powodował utratę zdrowia. Jednak zabrakło w ich programach wskazania na trudy dnia codziennego, np.: brak towarów w sklepach, czy długie kolejki. Nie wspomniano też o ciężkich warunkach mieszkaniowych.

MŁODZIEŻOWE ORGANIZACJE NIEPODLEGŁOŚCIOWE WOBEC SYTUACJI CHŁOPÓW

Początkowo komuniści w Polsce odzegliwali się od programu kolektywizacji rolnictwa. Sytuacja uległa zmianie w połowie 1948 r., gdy we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej rządzonych przez partie komunistyczne na skutek decyzji Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych dokonano gwałtownej zmiany w polityce rolnej. Zdecydowano o kolektywizacji indywidualnych gospodarstw chłopskich, które, jak kłamliwie twierdzono, były niezdolne do rozwoju, a w dodatku rzekomo tworzyły kapitalizm i burżuazję. W Polsce program kolektywizacji wsi ogłosił Hilary Minc

⁶³ H. Ś w i d a - Z i e m b a, *Robotnicy lat pięćdziesiątych*, w: *Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1956-1981*, red. P. Wójcik, Warszawa 1994, s. 28-31; D. J a r o s z, *Polacy a stalinizm 1948-1956*, Warszawa 2000, s. 67-110; W o ź n i c z k a, *Katowice – Stalinogród...*, s. 432-473.

⁶⁴ AIPN Ka, sygn. 08/2314, Odpis, k. 19; UB a młodzieżowe organizacje..., s. 82-83; S z c z y p k a, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe...*, s. 167-168.

w referacie, który wygłosił na sierpniowo-wrześniowym plenum Komitetu Centralnego PPR w 1948 r. Wobec – jak głosił H. Minc – „kapitalistów wiejskich” należało podjąć środki ekonomiczne i polityczne. Były nimi: wysokie obciążenia podatkowe dla bogatych chłopów tzw. kułaków i nieudzielenie kredytów bankowych. Środkami politycznymi było natomiast usuwanie bogatych i średniozamożnych chłopów ze stanowisk wójtów, sołtysów, członków gminnych i powiatowych rad narodowych, członków spółdzielni Związku Samopomocy Chłopskiej. Na ich miejsce wyznaczano chłopów biednych, którzy byli posłuszni wobec zapadających wyżej decyzji i realizowali je. Uzupełnieniem tych środków były obowiązkowe dostawy: zboża, ziemniaków, zwierząt rzeźnych, mleka, za które rolnicy otrzymywali niskie wynagrodzenie. Ważną rolę w planie kolektywizacji polskiej wsi wyznaczono Państwowym Ośrodkom Maszynowym. Nie były one tylko zwykłymi punktami usługowymi, ale zgromadzono w nich wszystkie środki produkcji tzn. maszyny i narzędzia, nawozy, zboże itd. Przy zastosowaniu nacisków administracyjnych i włączeniu do akcji aparatu bezpieczeństwa liczba spółdzielni produkcyjnych szybko rosła, bowiem w 1949 r. było ich 243, a w 1956 r. – 10452. Skutkiem polityki kolektywizacji było zahamowanie rozwoju rolnictwa i jego regres. Spowodowano upadek wielu tysięcy najbardziej dochodowych gospodarstw, a chłopci nie mieli środków na inwestycje⁶⁵.

Jedna z organizacji młodzieżowych o nazwie „Ruch Oporu Armii Krajowej” rozprzestrzeniła 3 października 1948 r. w trzech wsiach powiatu rzeszowskiego: w Błędowie Zgłobieńskim, Nosówce, Zwiężycy, ulotki zatytułowane „Rodacy”. Były one skierowane do chłopów. Młode pokolenie wymieniało w nim przejawy polityki władz komunistycznych wobec chłopów, do których należały zbyt wysokie podatki. Jednocześnie rządzący rozpowszechniali w prasie i radiu dobrodziejstwa, jakie rzekomo przyniesie kolektywizacja rolnictwa. Autorzy ulotki, Jerzy Mohl i Bronisław Kocur, uważali, że celem polityki władz było z jednej strony odebranie ziemi chłopom, a z drugiej zniechęcenie ich do Kościoła katolickiego. Wzywali chłopów do walki z komunizmem i wytrwania w oporze, a także aby nie pozwolili się zastraszyć

⁶⁵ A. D o b i e s z e w s k i, *Polityka kolektywizacji wsi i represje wobec chłopów (1948-1956)*, w: *Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1944-1956*, red. P. Wójcik, Warszawa 1992, s. 434-454; M. N a d o l s k i, *Komuniści wobec chłopów w Polsce 1941-1956. Mity i rzeczywistość*, Warszawa 1993; D. J a r o s z, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948-1956 a chłopci*, Warszawa 1998; G. M i e r n i k, *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948-1956*, Kielce 1999; A. K u r a, *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948-1956*, Warszawa 2006.

aparatu bezpieczeństwa. Dla zobrazowania mieszkańcom wsi, do czego może prowadzić błędna polityka komunistów wobec rolnictwa, przywoływano państwo czeskie, które wcześniej było krajem rozwoju gospodarczego i dobrobytu, a teraz ma więzienia, głód, cierpienie. Przestrzegano przed taką polityką gospodarczą⁶⁶.

Młodzież słusznie dostrzegała zagrożenia, jakie niosła ze sobą polityka kolektywizacji rolnictwa. Nie zauważała charakterystycznego dla polityki industrializacji i rozwoju miast procesu emigracji młodzieży wiejskiej. Pod wpływem kolektywizacji i industrializacji zmianie uległ model rodziny chłopskiej i pozycja społeczna każdego członka podstawowej komórki społecznej.

*

Członkowie konspiracyjnych organizacji niepodległościowych podkreślali w opracowywanych przez siebie pismach i ulotkach najbardziej charakterystyczne cechy systemu komunistycznego, jak np.: walka z Kościołem katolickim, terror aparatu bezpieczeństwa wobec społeczeństwa czy też ciężką sytuację robotników i chłopów. Gdy analizowano sytuację międzynarodową, powstałą po II wojnie światowej, to wskazywano na podział, jaki nastąpił wśród członków koalicji antyniemieckiej na dwa zwalczające się wzajemnie bloki państw. Z jednej strony państwa demokratyczne Europy Zachodniej wraz ze Stanami Zjednoczonymi, a z drugiej ZSRR i kraje tzw. „demokracji ludowej”. Nadzieję na wyzwolenie Polski spod komunizmu wiązano z wojną, jaka miała wybuchnąć między dwoma blokami państw.

Patriotycznie nastawiona część młodego pokolenia wiele uwagi poświęciła podziałom funkcjonującym w społeczeństwie. Nową warstwą społeczną byli komuniści, którzy tworzyli aparat władzy. Starano się wskazać przyczyny, dla których zwykli ludzie wstępowali do PPR/PZPR. Jeśli wstępowali do partii rządzącej z powodów koniunkturalnych, to taką postawę potępiano.

Niektóre zagadnienia programowe opracowane przez młodzieżowe organizacje niepodległościowe i podziemie poakowskie np.: Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” były podobne. Należy tutaj wymienić przekonanie o wybuchu III wojny światowej, poparcie w wyborach do Sejmu Ustawodawczego udzie-

⁶⁶ *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe...*, s. 298.

lone PSL czy też informowanie o terrorze aparatu bezpieczeństwa lub wysyłanie anonimów z pogroźkami do działaczy PPR⁶⁷.

Ważna różnica dotyczyła stosunku podziemia poakowskiego do Kościoła. W tym wypadku podziemie poakowskie uważało, że biskup katowicki Stanisław Adamski sprzyjał komunistom, a administrator apostolski na Śląsku Opolskim bp Bolesław Kominek popiera Niemców⁶⁸. Odmiennie sytuację Kościoła katolickiego przedstawiała w swych programach młodzież, która uważała, że był on prześladowany przez władze komunistyczne, również poprzez ograniczanie nauczania religii w szkołach. Tak odmiennie poglądy konspiracji poakowskiej i młodzieżowych organizacji niepodległościowych wynikają z faktu, iż Zrzeszenie „WiN” działało w okresie, gdy do walki komunistów z Kościołem nie doszło, natomiast członkowie związków młodzieżowych byli niejako świadkami atakowania Kościoła i represji, jakie dotknęły niektórych hierarchów duchownych.

BIBLIOGRAFIA

- Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody, cz. 2: Lata 1948-1949, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996.
- B a z i u r G., Wierni Polsce Niepodległej. Antykomunistyczna konspiracja młodzieżowa w województwie krakowskim w latach 1945-1956, Kraków 2010.
- D o b e s z e w s k i A., Polityka kolektywizacji wsi i represje wobec chłopów (1948-1956), w: Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1944-1956, red. P. Wójcik, Warszawa 1992.
- Doktryny polityczne XIX i XX wieku, red. K. Chojnicka, W. Kozub-Ciembroniewicz, Kraków 2000.
- D o m i n i c z a k H., Organy bezpieczeństwa PRL 1944-1990, Warszawa 1997.
- Druga konspiracja niepodległościowa. Tajne organizacje młodzieży szkolnej Lublina i Lubelszczyzny w latach 1945-1956, oprac. J. Ziółek, Lublin 2001.
- D u d e k A., G r y z R., Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989), Kraków 2006.
- D z i u b a A., Podziemie poakowskie w województwie śląsko-dąbrowskim w latach 1945-1947, Kraków 2005.
- F i j a ł k o w s k a B., Partia wobec religii i Kościoła w PRL, t. I: 1944-1955, Olsztyn 1999.
- F r a z i k W., M u s i a ł F., Akta agenturalne w pracy historyka, w: Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze, red. F. Musiał, Kraków 2006.

⁶⁷ A. D z i u b a, *Podziemie poakowskie w województwie śląsko-dąbrowskim w latach 1945-1947*, Kraków 2005, s. 520-522.

⁶⁸ Tamże, s. 523.

- G a d d i s J. L., *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*, Kraków 2009.
- G o l o n M., *Młodzieżowe organizacje konspiracyjne w wybranych ośrodkach Pomorza Nadwiślańskiego w okresie stalinowskim*, w: *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945-2001)*, red. R. Sudziński, Toruń 2005.
- G ó r s k i G., *Wokół genezy PRL*, Lublin 2004.
- G r y z R., *Państwo a Kościół w Polsce 1945-1956. Na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999.
- J a r o s z D., *Polacy a stalinizm 1948-1956*, Warszawa 2000.
- Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948-1956 a chłopci*, Warszawa 1998.
- P a s z t o r M., *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949-1956*, Warszawa 1995.
- „*Jesteście naszą wielką szansą*”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, red. P. Cerańska, S. Stępień, Warszawa 2009.
- K a l l a s M., L i t y Ń s k i A., *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2003.
- K e r s t e n K., *Jałta w polskiej perspektywie*, Warszawa 1989.
- K o ł a k o w s k i P., *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939-1945*, Warszawa 2010.
- K o p k a B., *Obozy pracy w Polsce 1944-1950. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 2002.
- K r o g u l s k i M. L., *Okupacja w imię sojuszu. Armia Radziecka w Polsce 1944-1956*, Warszawa 2000.
- K u l i Ń s k a L., *Związek Akademicki „Młodzież Wszechpolska” i „Młodzież Wielkiej Polski” w latach 1922-47 (struktury, funkcjonowanie i główni działacze)*, Kraków 2000.
- K u r a A., *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948-1956*, Warszawa 2006.
- M a j e r P., *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003.
- M i e r n i k G., *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948-1956*, Kielce 1999.
- Między wolną Polską a „siedemnastą republiką”. Z dziejów oporu społecznego na terenie województwa krakowskiego w latach 1945-1947*, Kraków 1998.
- M i r e k A., *Siostry zakonne w obozach pracy w PRL w latach 1954-1956*, Lublin 2009.
- M i r o s z e w s k i K., *PPR i partie koncesjonowane*, w: *Województwo śląskie 1945-1950. Zarys dziejów politycznych*, red. A. Dziurok, R. Kaczmarek, Katowice 2007.
- N a d o l s k i M., *Komuniści wobec chłopów w Polsce 1941-1956. Mity i rzeczywistość*, Warszawa 1993.
- Niepodległościowe organizacje młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944-1956 w świetle dokumentów, wybór, wstęp i opracowanie B. Wójcik*, Rzeszów 2009.
- Obozy pracy przymusowej na terenie katowickiego i chorzowskiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego 1945 – 1950*, Katowice 2002.
- O s ę k o w s k i C., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
- P a c z k o w s k i A., *Polacy pod obcą i własną przemocą*, w: *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, oprac. S. Courtois i in. Warszawa 1999.
- R a i n a P., *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001.
- Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993.
- R z e c z k o w s k a E., *Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944 -1956*, „*Pamięć i Sprawiedliwość*” 2011, nr 1.

- S k o d l a r s k i J., P i e c z e w s k i A., Stosunki gospodarcze Polski w latach 1945-1949 a kwestia suwerenności, w: *Gospodarka i społeczeństwo w czasach PRL-u (1944-1989)*, red. E. Kościak, T. Głowiński, Wrocław 2007.
- S k r z y p e k A., Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944-1957, Pułtusk 2002.
- S z c z y p k a A., Młodzieżowe organizacje niepodległościowe na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945-1956, Toruń 2010.
- Ś l e d z i a n o w s k i J., Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895-1963, Kielce 2008.
- Ś w i d a - Z i e m b a H., Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii, Kraków 2010.
- T e r l e c k i R., Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990, Kraków 2007.
- T o m a s i e w i c z J., Ugrupowania polityczne i organizacje społeczne w województwie śląsko-dąbrowskim, w: *Rok 1945 w województwie śląsko-dąbrowskim*, red. A. Topol, Katowice 2004.
- U B a młodzieżowe organizacje antykomunistyczne w latach 1945-1954 na Górnym Śląsku i Podbeskidziu. Metody operacyjne aparatu bezpieczeństwa w świetle dokumentów, wybór i oprac. A. Badura, L. Malczak, G. Musiał, D. Salbert, Katowice 2010.
- W ę g r z y n D., Praca operacyjna, w: *Fundament systemu zniewolenia. Z działalności wojewódzkich struktur Urzędu Bezpieczeństwa w Katowicach 1945-1956*, red. A. Dziurok, A. Dziuba, Katowice 2009.
- W o l s z a T., Obozy na ziemiach polskich w latach 1945-1956, w: *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001.
- W o ł o s z y n J. W., Chronić i kontrolować. UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944-1956), Warszawa 2007.
- W o ź n i c z k a Z., Represje na Górnym Śląsku po 1945 roku, Katowice 2010. Katowice – Stalinogród – Katowice. Z dziejów miasta 1948-1956, Katowice 2009.
- Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce, Poznań 2000.
- III wojna oczekiwanie na prawdziwe wyzwolenie, w: *Zakończenie wojny na Górnym Śląsku*, red. Z. Woźniczka, Katowice 2006.
- Z b l e w s k i Z., Leksykon PRL-u, Kraków 2000.
- Ż e n c z y k o w s k i T., Polska lubelska 1944, Warszawa 1990.

PROGRAMMES OF YOUTH INDEPENDENCE ORGANIZATIONS IN UPPER SILESIA
AND DĄBROWA BASIN IN THE YEARS 1945-1956
(SELECTED PROBLEMS)

S u m m a r y

Youth independence organizations, which were active after the World War II, were promoting their political programme in the leaflets they distributed. The leaflets revealed the truth about the Stalinist regime. The youth were trying to develop their own conception of how the international relations are going to evolve, which – with a stroke of luck – could lead to the collapse of the Soviet domination over Poland. At the same time, the young generation were aware that the Communists hardly had any social support and that they had forged the election results to legitimize their power. Also, the members of the youth independence movements

touched upon a number of key problems of the totalitarian regime in Poland. These included, among others: terror by security apparatus, exploitation of the working class, collectivized agriculture or attempts at subduing the Catholic Church.

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: Młodzieżowe organizacje niepodległościowe, komunizm, Górny Śląsk, program polityczny, opozycja.

Key words: Youth independence organizations, Communism, Upper Silesia, political programme, political opposition.